

УДК 631.151.2:633

ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІЙНА СУТНІСТЬ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Ю.В. Забарна, здобувач*

Конкретизовано поняття і сутність глобальної продовольчої безпеки як категорійної системи.

Глобалізація, безпека, глобальна безпека, продовольча безпека, глобальна продовольча безпека.

Початок ХХІ століття виявив основоположну тенденцію політичного і соціально-економічного розвитку людства, що отримала назву глобалізації, об'єктивний зміст якої становлять різноманітні за їх походженням, сферами прояву, механізмами і наслідками процеси, які дозволяють і вимагають розглядати її як якісно самостійну, складну систему явищ і відносин, що несе в собі нові виклики та актуалізує подальший розвиток глобальних проблем. Також зауважено, що проблема забезпечення продовольством постала перед людиною із зародженням цивілізації, але тільки сьогодні ми усвідомлюємо глобальний характер цієї проблеми.

Нині, завдяки наполегливій праці багатьох вчених та міжнародних установ, посилюється розуміння того, що продовольча безпека є складовою частиною загальної глобальної безпеки. Отже, актуалізація питання забезпечення глобальної безпеки безпосередньо пов'язана з посиленням тиску глобальних проблем на світове співтовариство, однією із яких є глобальна продовольча проблема. В даній ситуації з особливою гостротою постає і потребує відповідних досліджень питання про забезпечення продовольчої безпеки людства на новому – глобальному – рівні.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У процесі вироблення власного підходу до досліджуваної теми необхідно враховувати положення українських і закордонних учених у галузі міжнародної економіки і міжнародних економічних відносин, в яких розглядаються питання забезпечення продовольчої безпеки в умовах інтенсифікації глобалізаційних про-

* Науковий керівник – доктор економічних наук, професор Г.М. Чорний

цесів. Зокрема, слід виокремити роботи таких вітчизняних та зарубіжних дослідників, як О.В. Акімов, В.С. Балабанов, О.Г. Білорус, В.І. Власов, В.П. Галушко, О.І. Гойчук, О.Я. Кваша, В.П. Курбатов, Е. Максвелл (E. Maxwell), Р. Осборн (R. Osborn), Б.Й. Пасхавер, П.Т. Саблук, А. Сен (A. Sen), Р. Фостер (R. Foster), Л.С. Чешинський та інші.

Мета дослідження – уточнення понятійно-категорійної сутності глобальної продовольчої безпеки.

Виклад основного матеріалу. Безпрецедентні трансформації світу, свідками яких ми є, спричинили докорінну зміну уявлень про безпеку, а головне – стали поштовхом до радикального переосмислення місця безпеки в сучасному світі. Відкриваючи нові можливості, глобалізація не просто поповнює систему існуючих загроз національній та міжнародній безпеці, але й формує нове середовище макроекономічних і макросоціальних відносин, яке потребує іншого типу безпеки: з більш широкими функціями, цілями, методами, засобами, наслідками для світового співтовариства. Доказом сказаного, зокрема, є наявність дискусій та різних підходів щодо визначення та розуміння такого базового поняття як «глобальна безпека» – останніми роками ця тема привертає особливу увагу в наукових колах, їй присвячується величезна кількість спеціальних досліджень.

Узагалі, під терміном «глобальна безпека» (global security) розуміють безпечний розвиток людства, людської цивілізації, екосистеми «Людина – Світ». Американські дослідники окреслюють поняття глобальної безпеки як вид безпеки для всього людства, тобто захист від небезпек всесвітнього масштабу, що загрожують існуванню «людського роду» або здатних призвести до різкого погіршення умов життєдіяльності на планеті [10, р.16]. Як відзначає французький науковець К. Дювел'є (K. Divelye), «...глобальна безпека стає можливою тільки при виникненні єдиного глобального політичного й економічного простору. Система глобальної безпеки має загально-планетарний характер і здійснюється на національному, регіональному й глобальному рівнях.... В умовах нинішньої глобальної взаємодії й взаємозалежності, коли, поряд з державами, усе активнішими діючими особами стають недержавні актори, мова повинна йти про глобальну безпеку як сферу забезпечення життєво важливих інтересів усього людства – держав, груп держав, «акторів поза суверенітетом», у тому числі й індивідів» [Ibid, р.17].

Англійський вчений А. Ешворт (A. Ashworth) зазначає, що «...глобальну безпеку можна визначити як комплекс міжнародних домовленостей та інституціональних структур, за яких кожній державі – члену світової спільноти забезпечується можливість вільно обирати і здійснювати свою стратегію розвитку відповідно до принципів демократичної глобалізації» [Ibid]. Отже, з урахуванням вищевикладених міркувань та з деяким допущенням, *глобальну безпеку можна визначити як сукупність загроз і засобів протидії їм, які стосуються відносин учасників світової взаємодії, у першу чергу, держав, а також аналогічних внутрішніх процесів, які за своїми масштабами і впливом виходять за національні кордони і здатні впливати на безпеку інших держав.*

Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун нещодавно відзначив, що «...продовольча безпека, як суспільне явище, зачіпає нині долі багатьох мільйонів людей» [10, р. 7]. Як зазначає українська дослідниця О. Гойчук, поняття «продовольча безпека» походить від англійського терміна «food security» – «продовольча безпека» або «продовольче забезпечення». На думку автора, цей термін має подвійне смислове навантаження, що дає змогу розглядати сутність економічної категорії «продовольча безпека» більш ширше і глибше, ніж лише як «безпека», або лише як «забезпечення» (у цьому випадку «продовольством») [4, с.19]. Німецький вчений К. Кленнерт зауважує, що у попередні роки поняття продовольчої безпеки трактувалося як відповідність пропозиції попиту на продовольство на національному, міжнародному й навіть глобальному рівні або ж дефіцит продовольства порівняно з потребами.

Однак з розширенням спостереження за достатністю харчового раціону певних груп населення, – зазначає австралійський дослідник Р. Фостер (R. Foster, 1992 р.), цей термін останнім часом усе ширше застосовується на рівні міст, населених пунктів, домогосподарств та індивідуумів. Крім цього, поняття забезпеченості продовольством стало містити в собі, поряд з наявністю продовольства, елементи доступу до нього (обумовленого правом на одержання продовольства, А. Сен (A. Sen), 1981 р.), вразливості (Дж. Уотс і К. Бойл (J.Watts і C. Bohle), 1993 р.) і стабільності (П. Чамберс (P. Chambers) 1989 р., Е. Максвелл (E. Maxwell), 1995 р.). Водночас, зазнала змін і сама концепція забезпеченості продовольством. Її найпоширеніші варіанти зводяться до визначення Світового банку (1986 р.) сформульовані в узагальненому вигляді Е. Максвеллом і Х. Франкенбергером (H. Frankenberger) як «забезпечення доступу до достатньої кількості продовольства в будь-який час для ведення здорового способу життя» (1992 р.).

Відповідно до прийнятого на сьогодні визначення (ФАО, 2000 р.) забезпеченість продовольством вважається досягнутою, якщо «...всі люди в будь-який час мають фізичний, соціальний і економічний доступ до достатньої кількості безпечних і живильних харчових продуктів, які відповідають потребам і перевагам активного і здорового способу життя» [5]. Таким чином, можна відзначити, що продовольча безпека не є чисто економічною категорією. Поряд з економічними умовами її досягнення, вона включає фактори фізичної доступності продуктів харчування й безпеки для здоров'я людей (якість продовольства, структура раціону, екологічна чистота продуктів харчування).

Також О. Гойчук зазначає, що є різні рівні продовольчої безпеки, де реалізуються різні цілі, охоплюються різні рівні людської спільноти, на кожному яких продовольча безпека як система отримує нові якості, що не мають її складові і кожна з яких також має свою структуру і логіку розвитку. Різні рівні продовольчої безпеки мають певний взаємозв'язок. Світове співтовариство – в особі ООН та інших міжнародних організацій (ФАО, СОТ, Комітет з продовольчої безпеки тощо) – сприяє подоланню голоду в конкретних регіонах світу і державах. На національному рівні кожна дер-

жава, розвиваючи власне виробництво продовольства і здійснюючи ефективну економічну і соціальну політику, спрямовану на забезпечення нижчих структур у ієрархії продовольчої безпеки, тим самим робить внесок у створення *глобальної продовольчої безпеки* [4, с.18–19].

Можна солідаризуватися із академіком О. Білорусом, який стверджує: «Світовий досвід другої половини ХХ ст. показує, що ніякі специфічні умови, особливості національного розвитку, кризові стани і внутрішні трансформації не можуть ні відмінити, ні відкласти невмолиму дію об'єктивних законів глобалізації розвитку» [2, с. 31]. Безсумнівно, цьому закону підпорядковується і проблема забезпечення людства продовольством як у межах окремих країн за рахунок організації власного виробництва сільськогосподарської продукції, так і за рахунок використання можливостей глобального світового ринку продовольчих товарів, а також продовольчої й технічної допомоги з боку всепланетних міжнародних установ і високорозвинених країн.

Але, зауважує американський дослідник В. Шандбахер (W.Schanbacher), глобальна продовольча проблема настільки багатогранна й багатоаспектна, що фактично вона є комплексом проблем, які пов'язані між собою і взаємно впливають одна на одну. Голод – це не просто проблема недовиробництва потрібних обсягів продовольства аграрним сектором світової економіки, це проблема всього світогосподарського комплексу, всіх його складових. Голод може бути і в умовах статистично повного забезпечення і, навіть, перевиробництва продовольства, коли у частини населення світу просто немає коштів, щоб купити потрібні продукти харчування, або їх важко доставити за призначенням [12, с. 39]. Саме тому, внаслідок всеосяжного характеру, поліпредметності і поліоб'єктності даної проблематики, визначення терміна «глобальна продовольча безпека» (global food security)* відрізняються дискусійністю і навіть контрверсійністю.

Фахівці із Університету штату Айова (США) глобальну продовольчу безпеку розуміють як стан економіки, що дозволяє забезпечити «доступ всіх жителів планети до продовольства в будь-який час і в будь-якому місці земної кулі, в кількості, необхідній для активного здорового життя» [9, с. 70]. Згідно з поглядом В. Шандбахера, глобальна продовольча безпека характеризується балансом між світовим виробництвом і світовим споживанням, між попитом та пропозицією сільськогосподарської продукції, реалізованою через функціонування світового ринку [12, р. 45].

Як зазначає південноафриканський фахівець Л. Мастерс (L. Masters), «...продовольчу безпеку потрібно розглядати на макро-, мезо- і мікрорівнях.... Глобальна продовольча безпека (макрорівень) визначається, зокрема, розмірами запасів зерна й обсягом його виробництва на душу населення.... Забезпечення глобальної продовольчої безпеки є комплексною проблемою, що містить у собі виробництво продовольства у світовому масштабі, потреби й попит на продовольство як похідну від кі-

* Зазначимо, що досить часто в різних джерелах використовується словосполучення «global food safety», яке, на наш погляд, має дещо інше смислове навантаження.

лькості й рівня життя населення у світі, експорт/імпорт продовольства як найважливіший фактор забезпечення необхідного рівня споживання, а також міжнародне регулювання й довгострокову стратегію, що опирається на врахування взаємодії зазначених факторів» [11, с. 26–27].

Підсумовуючи і синтезуючи сучасні дефініції глобальної продовольчої безпеки, а також враховуючі траєкторії сучасного цивілізаційного розвитку, доцільно запропонувати таке визначення: *«глобальна продовольча безпека – це стан життєдіяльності населення усіх країн світового співтовариства, в якому кожному представнику людства гарантуються політичні та соціально-економічні права на забезпечення якісними продуктами харчування та питною водою, фізична можливість їх отримання у будь-який час та у будь-якому місці планети, в кількості, достатній для підтримки здорового способу життя та розвитку особистості»*.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Загострення під впливом глобалізації соціально-економічних суперечностей між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, існування інших глобальних викликів збільшення антропогенного навантаження на природне середовище, зміна клімату, вичерпність ресурсів, зростання кількості населення тощо – актуалізують питання поглибленого розгляду поняття продовольчої безпеки та пошуку шляхів її забезпечення. Глобалізація, як досить суперечливий соціально-економічний процес, доповнює проблему продовольчої безпеки своїми специфічними рисами та формами, ускладнює її структуру, виводить на інший – загальнопланетарний – рівень. Саме тому, подальшого дослідження потребує теоретико-методологічне обґрунтування концептуальних засад глобальної продовольчої безпеки та пошук напрямів і механізмів глобальної регуляторної політики щодо її забезпечення.

Список літератури

1. Власов В.І. Глобальна продовольча безпека / В.І. Власов. – К. : ІАЕ, 2001. – 506 с.
2. Глобальна продовольча безпека : моногр. / О.Г. Білорус, М.В. Зубець, П.Т. Саблук., В.І. Власов – К. : ІАЕ, 2009. – 486 с.
3. Гойчук О.І. Виклики продовольчій безпеці: глобальний аспект [Електронний ресурс] / О. Гойчук. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnau/2009_141/09goi.pdf
4. Гойчук О.І. Продовольча безпека : моногр. / О.І. Гойчук. – Житомир : Полісся, 2004. – 348 с.
5. Кленнерт К. Продовольственная безопасность и полноценное питание. Ответы на глобальные вызовы [Электронный ресурс] / Клаус Кленнерт. – Режим доступа : http://www.inwent.org/imperia/md/content/a-internet2008/portaliz/russian_fns-reader.pdf
6. Саблук П.Т. Глобалізація і продовольство : моногр. / П.Т. Саблук, О.Г. Білорус., В.І. Власов – К. : ІАЕ, 2008. – 632 с.
7. Урба С.І. Продовольча безпека в умовах глобалізації / С.І. Урба // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.12. – С. 279–284.

8. Шабінський О. В. Світова продовольча безпека в умовах глобалізації / О.В. Шабінський // Економіка: проблеми теорії та практики. – Д., 2004. – Вип.196, т. 1. – С. 39–143.
9. Global food security : new solutions for the twenty-first century / edited by Amani E. El Obeid ... [et al.]. – Ames, Iowa : Iowa State University Press, 2006. – 366 p.
10. Global food security / editor: Angela N. Rivera. – N.Y. : Nova Science Publishers, 2010. – 152 p.
11. Masters L. The global food crisis and the challenge of food security / Lesley Masters. – Pretoria : Africa Institute of South Africa, 2008. – 79 p.
12. Schanbacher W.D. The politics of food : the global conflict between food security and food sovereignty / William D. Schanbacher. – Santa Barbara, Calif. : Praeger, 2010. – 148 p.

Уточнены понятие и сущность глобальной продовольственной безопасности как категориальной системы.

Глобализация, безопасность, глобальная безопасность, продовольственная безопасность, глобальная продовольственная безопасность.

Is certain a concept and essence of global food security as a category system.

Globalization, safety, global safety, food security, global food security.